גיאוגרפיה • כיתה ז' • האדם וסביבתו – כפר עולמי

יחידה 3 מתוך 5 · 9 שעות

⚖️ אי שוויון מרחבי

פערים בין מדינות, בתוך מדינות – ובסביבה שבה אנחנו חיים

מהדורה למורה – תשובות, מחוונים וטיפים להוראה

חלק 1 מתוך 2

יצרה: רוית ראש בן ישי

תוכן העניינים

מהדורה למורה – מבנה, מפת פרקים וטיפים ..... חלק 1 · עמ׳ 3

על היחידה · איך עובדים עם החוברת ..... חלק 1 · עמ׳ 5

יחידה 3: אי שוויון מרחבי

1 ״פערים מדברים״: מבט על הפערים במרחב ..... חלק 1 · עמ׳ 6

2 מודדים פיתוח: מדדים ורצף הפיתוח ..... חלק 1 · עמ׳ 12

3 עולם מפותח ופחות מפותח: יחסי תלות ..... חלק 1 · עמ׳ 18

4 גלעין ושוליים: פערים בתוך המדינה ..... חלק 2 · עמ׳ 2

5 צדק סביבתי: מי משלם את מחיר הזיהום? ..... חלק 2 · עמ׳ 9

סיכום

מילון מושגים ..... חלק 2 · עמ׳ 15

משימת סיכום: חוקרי הפערים ..... חלק 2 · עמ׳ 17

מהדורה למורה

יחידה 3 עוסקת באי השוויון המרחבי בשלוש רמות: העולמית (פערים בין מדינות ויחסי תלות), הלאומית (גלעין ושוליים) והסביבתית (צדק סביבתי). היא נשענת על יחידת הגלובליזציה ומכינה את יחידת האוכלוסייה, שבה יורחבו נושאי הדמוגרפיה והגירת העובדים.

החוברת בנויה מחמישה פרקים: פתיח ("פערים מדברים", שעה אחת), מדדי פיתוח ורצף הפיתוח ויחסי התלות (אי שוויון ברמה העולמית, 4 שעות), גלעין ושוליים (שעתיים) וצדק סביבתי (שעתיים) – בסך הכול 9 שעות. בכל פרק: קטע קריאה, שלושה חלקים, משימות השוואה, נקודות מבט וסיבה ותוצאה, מקרה בוחן, משימת כתיבה וכרטיס יציאה. בסוף – מילון מושגים ומשימת סיכום עם מחוון.

רוב הנתונים בחוברת הם נתונים לדוגמה ומסומנים כך. הנתונים האמיתיים היחידים הם ערכי אינדקס הפיתוח (נתוני 2023, פורסמו ב־2025) בפרק 2. מומלץ להשלים נתונים עדכניים ממקורות רשמיים ולציין תמיד את השנה. נושא "גורמים לאי השוויון" הוא לבחירה לפי התוכנית, ואפשר לשלב אותו בדיון בפרקים 2–3 ובמשימת הסיכום.

מבנה כל פרק

קוראים ומבינים	טקסט מקורי קצר + מושגי מפתח מתוך תוכנית הלימודים
חלק א׳	שאלות רב־ברירה ומשימת קריאת גרף/מפה
חלק ב׳	משימת קריאת איור נוספת, טבלת השוואה (מיומנות השוואה) ורשימת הקפה (מיון)
חלק ג׳	מקרה בוחן, מגוון נקודות מבט, שרשרת סיבה ותוצאה, כתיבה עם מחוון
כרטיס יציאה	שלוש שאלות קצרות לגזירה בסוף השיעור

מפת הפרקים

פרק	נושא	בתוכנית הלימודים	מושגי מפתח
1	"פערים מדברים": מבט על הפערים במרחב	פתיח – "פערים מדברים": מבט על הפערים במרחב	אי שוויון מרחבי · רמת פיתוח · סדנת יזע · כלכלת בזאר · תבחין
2	מודדים פיתוח: מדדים ורצף הפיתוח	אי שוויון מרחבי ברמה העולמית – פערים ברמת הפיתוח בין מדינות: מדדי פיתוח	מדדי פיתוח · תוחלת חיים · שיעור תמותת תינוקות · שיעור הריבוי הטבעי · תוצר מקומי גולמי (תמ"ג) לנפש · המדד המשולב – אינדקס הפיתוח
3	עולם מפותח ופחות מפותח: יחסי תלות	אי שוויון מרחבי ברמה העולמית – יחסי עולם מפותח ופחות מפותח: יחסי "שולט" ו"נשלט" ויחסי תלות	יחסי תלות · מחקר ופיתוח · תאגיד בין־לאומי · עובדים זרים · ארגוני סיוע
4	גלעין ושוליים: פערים בתוך המדינה	אי שוויון מרחבי ברמה הלאומית – גלעין ושוליים לאומיים ופעולות לצמצום הפערים	אזור גלעין · אזור שוליים · הגירה · מאזן הגירה · מדיניות פיזור אוכלוסייה
5	צדק סביבתי: מי משלם את מחיר הזיהום?	צדק סביבתי – אי צדק סביבתי	צדק סביבתי · טביעת רגל אקולוגית · נימבי (Nimby) · ארגונים ירוקים · פסולת רעילה

טיפים כלליים

- פתחו כל פרק בתמונה או בנתון מפתיע – התוכנית ממליצה להמחיש פערים בתמונות ובנתונים מספריים.
- הדגישו את מטרת ההשוואה: להבין מה שונה, למה ומה ההשלכות – לא לקבוע "מי טוב יותר".
- השתמשו במילון המושגים כ"כרטיס עזר" קבוע; הכרת המדדים היא לשם השוואה ולא לשינון.
- שלבו עבודה בזוגות ובקבוצות בחלקי "נקודות המבט" והטיעון, וקבעו מראש כללי דיון.
- את משימת השאלון בפרק 5 אפשר להפעיל כפרויקט שכבתי, ולארגן את התשובות בגיליון אלקטרוני.

נקודות רגישות ושמירה על שיח מכבד

- פערים בין שכונות ויישובים עלולים לגעת בתלמידים אישית: אל תבקשו מתלמיד לתאר את מצבו הכלכלי, ואפשרו לבחור מקומות לדוגמה.
- שמרו על דיון ענייני וניטרלי בנושאי ישראל (גלעין ושוליים, מפעלים בנגב, חופי הים): הדיון הוא על דרכים לצמצום פערים ועל חלוקה הוגנת, לא על שיפוט ממשלות או גורמים פוליטיים.
- בדיון על עובדים זרים והגירה הדגישו את הכבוד לאדם; מדברים על מדיניות ועל השפעות, לא על קבוצות.
- הימנעו מהכללות כמו "אפריקה ענייה" או "כל אסיה מתפתחת" – הראו את המגוון בתוך כל יבשת.

רעיונות להעשרה

- "מפת פערים" של היישוב: סיור קצר או מיפוי בעזרת מפה מקוונת של שירותים (תחנות, מרפאות, גנים) בשני אזורים.
- ראיון עם בן או בת משפחה שגדלו באזור אחר בארץ או בעולם: מה היה שונה בתחבורה, בשירותים ובעבודה?
- תערוכת "פערים מדברים": זוגות תמונות שהתלמידים צילמו או מצאו, עם כיתוב ושאלת גאוגרף.
- משחק סימולציה: כל קבוצה מקבלת "תקציב" של מדינה ומחליטה על השקעות – ובודקת איך משתנים המדדים.
- חישוב טביעת רגל אקולוגית אישית במחשבון מקוון ודיון בדרכים להקטין אותה.

נתונים: גרפים המסומנים "נתונים לדוגמה" הם נתונים מעוגלים או מומצאים לתרגול. נתונים אמיתיים מופיעים עם מקור ושנה – מומלץ לעדכן אותם מעת לעת.

על היחידה: אי שוויון מרחבי

העולם מחובר יותר מאי פעם, אבל לא כולם חיים בו באותם תנאים. יש מקומות שבהם ילדים לומדים בכיתות ממוחשבות ויש מים זורמים בכל בית, ויש מקומות שבהם הולכים שעות כדי להביא מים. ביחידה הזו נלמד לראות את הפערים האלה במרחב – בסל המזון, בתחבורה, בשכונות ובמקומות העבודה.

נלמד למדוד פיתוח בעזרת מדדים, נבין איך מדינות מפותחות ופחות מפותחות תלויות זו בזו, נגלה שגם בתוך מדינה אחת יש אזור גלעין ואזורי שוליים, ונשאל שאלה חשובה: מי משלם את מחיר הזיהום?

לאורך היחידה תתרגלו השוואה, הקשבה לנקודות מבט שונות, חשיבה על סיבה ותוצאה, בניית טיעון ושימוש בשאלון. המטרה אינה רק לדעת שיש פערים, אלא להבין אותם ולחשוב יחד איך אפשר לצמצם אותם.

איך עובדים עם החוברת?

קוראים ומבינים טקסט קצר ומושגי מפתח	**קוראים גרפים** גרף, טבלה ותרשים	**קוראים מפות** מפת עולם ומפות סכמטיות	**משווים** טבלת השוואה ומסקנה
נקודות מבט מה חושבים אנשים שונים?	**סיבה ותוצאה** שרשרת של שינויים	**מקרה בוחן** מקום אמיתי או לדוגמה	**כרטיס יציאה** גוזרים ומגישים בסוף השיעור

שאלות הגאוגרף – שואלים על כל תופעה

? מהי התופעה? | איפה היא מתרחשת? | למה דווקא שם? | איך היא משתנה? | ➡️ מה ההשלכות שלה?

למי זה טוב – ולמי פחות?

⚠️ גרפים ומפות שמסומנים "נתונים לדוגמה" נועדו לתרגול קריאה והסקת מסקנות – המספרים בהם מעוגלים או מומצאים לצורך הלמידה. נתונים אמיתיים מופיעים עם מקור ושנה.

המטרה שלי ביחידה הזאת:

פרק 1

⚖️ "פערים מדברים": מבט על הפערים במרחב

סל מזון, תחבורה, שכונות ומקומות עבודה – איך נראים פערים בין מקומות ובין אנשים

שם: _____ כיתה: _____ תאריך: _____

בפרק הזה נלמד:

- לזהות פערים במרחב בתחומי חיים שונים: מזון, תחבורה, מגורים ועבודה
- להשוות בין מקומות ובין אוכלוסיות בעזרת תבחינים ברורים ולהבין מה מטרת ההשוואה
- לשאול "שאלות של גאוגרפים" על מקומות השונים זה מזה באופיים החברתי, התרבותי והכלכלי
- לבחון פער אחד מכמה נקודות מבט

📖 קוראים ומבינים: כשהמקום מספר על הפער

אם נצלם את שולחן ארוחת הערב בבתים בכמה מדינות, נגלה הבדלים גדולים. במשפחה אחת השולחן מלא במגוון מאכלים, פירות ומוצרים ארוזים. במשפחה אחרת יש אורז, קטניות וירק אחד. גם כמות הכסף שמשפחה מוציאה על אוכל מתוך כל ההכנסה שלה שונה מאוד: יש משפחות שמוציאות על מזון חלק קטן מההכנסה, ויש כאלה שמוציאות עליו כמעט חצי.

פערים אפשר לראות גם בדרכים ובתחבורה. בחלק מהערים יש רכבות מהירות, כבישים רחבים ותחנות אוטובוס מוצלות. במקומות אחרים הדרך היחידה היא שביל עפר, והנסיעה לבית החולים הקרוב נמשכת שעות. גם בתוך אותה עיר יכולות להיות שכונות שבהן לכל משפחה יש מכונית ויש קו רכבת קרוב, ולצידן שכונות שבהן מחכים זמן רב לאוטובוס אחד.

גם בעולם העבודה יש פערים. בסדנת יזע עובדים אנשים רבים, לעיתים גם צעירים מאוד, שעות ארוכות, בשכר נמוך ובתנאי בטיחות ירודים. לעומת זאת, במפעל של תעשייה מתקדמת עובדים מהנדסים וטכנאים שלמדו שנים רבות, בשכר גבוה ובסביבה ממוחשבת ונקייה. לפעמים שני המקומות האלה מייצרים חלקים של אותו מוצר – אבל במדינות שונות.

כלכלת בזאר היא מסחר קטן ולא רשמי: דוכנים, רוכלים, מוכרי מזון ברחוב ותיקוני מכשירים בפינת סמטה. לא תמיד משלמים בה מסים, ואין בה ביטוח או פנסיה לעובדים. לא רחוק משם יכול לעמוד מרכז קניות ממוזג עם חנויות יוקרה. המרחק בין שני המקומות קצר, אבל הפער ברמת החיים של הקונים והמוכרים עצום. כך המרחב עצמו "מדבר" ומספר לנו על אי שוויון.

כדי לחקור פערים, גאוגרפים משווים בין מקומות לפי תבחינים קבועים – למשל הכנסה, תחבורה, דיור ותעסוקה. הם שואלים: איפה זה קורה? מה בדיוק שונה? למה נוצר הפער? ומה ההשלכות שלו על האנשים ועל הסביבה? בחוברת הזו נלמד לזהות פערים, למדוד אותם ולחשוב יחד מה אפשר לעשות כדי לצמצם אותם.

🔑 מושגי מפתח

אי שוויון מרחבי: הבדלים בתנאי החיים ובהזדמנויות בין מקומות שונים – בין מדינות, בין אזורים ובין שכונות.

סדנת יזע: מקום עבודה שבו עובדים שעות ארוכות, בשכר נמוך ובתנאים קשים ולא בטוחים.

תבחין: קנה מידה קבוע שלפיו משווים בין דברים, למשל הכנסה או זמן נסיעה.

רמת פיתוח: מידת ההתקדמות של מדינה או אזור בכלכלה, בבריאות, בחינוך ובתשתיות.

כלכלת בזאר: מסחר ועבודה קטנים ולא רשמיים, כמו דוכנים ורוכלים, בלי פיקוח, ביטוח או זכויות לעובדים.

חלק א׳: פערים בסל המזון

נתחיל בשולחן האוכל. כמה מתוך ההכנסה של משפחה הולך על מזון? הנתון הזה מלמד הרבה על רמת החיים.

1 הקיפו את התשובה הנכונה.

1. מהו "אי שוויון מרחבי"?

א. הבדל בגובה בין הרים לעמקים

ב. הבדלים בתנאי החיים ובהזדמנויות בין מקומות שונים

ג. הבדל בשעון בין מדינות

ד. הבדל במספר התושבים בין ערים

✔ אי שוויון מרחבי עוסק בתנאי חיים ובהזדמנויות, לא בתבליט או בשעון.

2. מה מאפיין סדנת יזע?

א. שכר גבוה ושבוע עבודה קצר

ב. עבודה ממוחשבת של מהנדסים

ג. שעות ארוכות, שכר נמוך ותנאי בטיחות ירודים

ד. עבודה מהבית בזמן גמיש

✔ סדנת יזע היא מקום עבודה בתנאים קשים ובשכר נמוך.

3. משפחה שמוציאה כמעט חצי מההכנסה על מזון – מה אפשר להסיק עליה?

א. שנשאר לה מעט כסף לחינוך, לבריאות ולדיור

ב. שהיא אוכלת יותר מכולם

ג. שהמזון במדינה שלה זול מאוד

ד. שאין לה צורך בתחבורה

✔ כשחלק גדול מההכנסה הולך על אוכל, נשאר מעט לצרכים אחרים – סימן להכנסה נמוכה.

4. מה נכון לגבי כלכלת בזאר?

א. היא קיימת רק במדינות מפותחות מאוד

ב. היא מסחר קטן ולא רשמי, לרוב בלי ביטוח וזכויות לעובדים

ג. היא מרכז קניות ממוזג

ד. היא מסחר בין מדינות באוניות

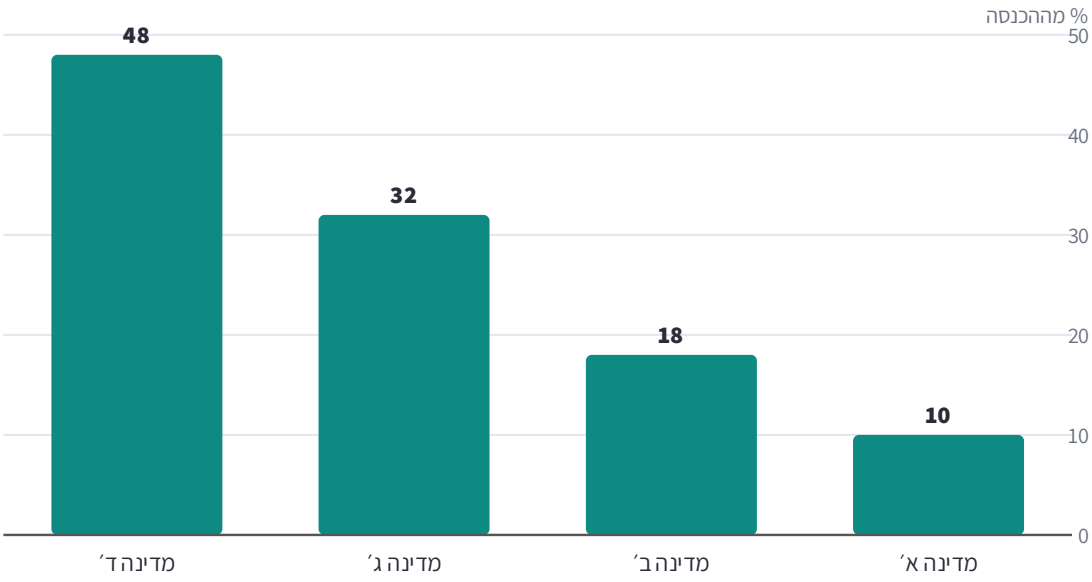
✔ כלכלת בזאר היא דוכנים, רוכלים ועבודות קטנות שאינן רשומות.

2 התבוננו בדיאגרמה וענו על השאלות.

קריאת תרשים

איזה חלק מההכנסה הולך על מזון?

נתונים לדוגמה

נתונים לדוגמה: אחוז מההכנסה החודשית של משפחה ממוצעת שהולך על מזון.

1. באיזו מדינה משפחה מוציאה את החלק הגדול ביותר מההכנסה על מזון? כמה אחוזים?

תשובה: מדינה ד׳ – 48%.

2. פי כמה גדול החלק שהולך על מזון במדינה ג׳ לעומת מדינה ב׳? (עגלו)

תשובה: 32 חלקי 18 – בערך פי 1.8 (קרוב לפי 2).

3. משפחה מרוויחה 10,000 ש״ח בחודש. כמה היא מוציאה על מזון אם היא חיה במדינה א׳, וכמה אם במדינה ד׳?

תשובה: מדינה א׳: 1,000 ש״ח (10%); מדינה ד׳: 4,800 ש״ח (48%).

4. מה הנתונים מלמדים על רמת החיים במדינה ד׳ לעומת מדינה א׳? נמקו.

תשובה: במדינה ד׳ רמת החיים נמוכה יותר: רוב ההכנסה הולך על צורך בסיסי (אוכל) ונשאר מעט לדיור, לחינוך, לבריאות ולחיסכון.

חלק ב׳: פערים בתחבורה, במגורים ובעבודה

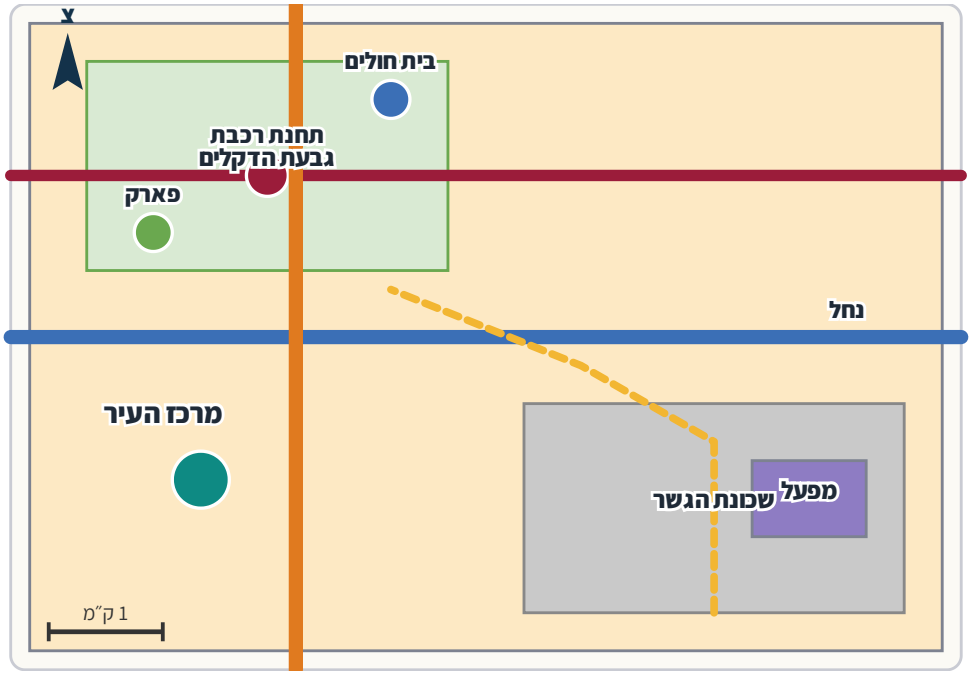
עכשיו נצא לעיר. גם בתוך עיר אחת אפשר למצוא פערים גדולים בין שכונות ובין מקומות עבודה.

3 התבוננו במפה הסכמטית של העיר הדמיונית נהרית וענו.

קריאת מפה

העיר נהרית: שתי שכונות, שתי מציאויות

נתונים לדוגמה

1. אילו אמצעי תחבורה עוברים ליד גבעת הדקלים? ואילו ליד שכונת הגשר?

תשובה: ליד גבעת הדקלים: רכבת (עם תחנה) וכביש מהיר. ליד שכונת הגשר: רק קו אוטובוס אחד (קו מקווקו).

2. איזו שכונה קרובה יותר לבית החולים ולפארק? מה המשמעות לתושבים?

תשובה: גבעת הדקלים. לתושביה קל יותר לקבל שירותי בריאות ופנאי; לתושבי שכונת הגשר זה לוקח יותר זמן ומאמץ.

3. מה נמצא בתוך שכונת הגשר, ואיך זה יכול להשפיע על איכות החיים בה?

תשובה: מפעל ישן – רעש, זיהום אוויר ותנועת משאיות שפוגעים באיכות החיים.

4 ⚖️ השוו בין שני מקומות עבודה. השלימו את המשבצות הריקות לפי קטע הקריאה.

השוואה

תבחין	סדנת יזע	מפעל תעשייה מתקדמת
שכר	**נמוך מאוד**	גבוה
שעות עבודה ביום	**ארוכות מאוד, לעיתים 12 שעות ויותר**	**שעות עבודה מקובלות**
השכלה נדרשת	מעטה או ללא	**גבוהה – מהנדסים וטכנאים**
תנאי בטיחות	**ירודים, צפיפות וסכנה**	**טובים, סביבה נקייה וממוחשבת**

מה מטרת ההשוואה הזו? מה היא מלמדת על הפערים בעולם העבודה?

תשובה: ההשוואה מראה שאותו תהליך ייצור מחולק בין מקומות שבהם תנאי העבודה שונים מאוד: בצד אחד עבודה קשה בשכר נמוך ובלי הגנה, ובצד אחר עבודה מקצועית ומתוגמלת. כך נוצר ונשמר פער בין אנשים ובין מקומות.

5 ⭕ הקיפו רק את הדוגמאות שמתארות פער במרחב.

מיון

בשכונה אחת יש קו רכבת ובשכונה סמוכה – אוטובוס אחד

בקיץ חם יותר מאשר בחורף

דוכני רחוב ליד מרכז קניות יוקרתי

במדינה אחת מוציאים על מזון 10% מההכנסה ובאחרת 48%

להר יש פסגה ומדרונות

עובדים בשכר נמוך תופרים בגדים שנמכרים במחיר גבוה במדינה אחרת

לכל השכונות בעיר יש אותה רמת שירותים

הסבר: פערים: רכבת מול אוטובוס, דוכנים מול חנויות יוקרה, הוצאה על מזון, תופרים בשכר נמוך מול מחיר גבוה. עונות השנה והתבליט אינם פערים חברתיים־כלכליים, ושכונות עם אותה רמת שירותים – אין בהן פער.

חלק ג': בזאר מול חנויות יוקרה – מקרה בוחן

נכיר עיר אחת שבה שני עולמות נמצאים במרחק הליכה זה מזה, ונקשיב לאנשים שחיים בה.

מקרה בוחן

שני שווקים, עיר אחת

📍 (מקרה לדוגמה)

בעיר גדולה במדינה פחות מפותחת, בסמטאות העיר העתיקה, פועל שוק צפוף ורועש. מאות דוכנים מוכרים פירות, תבלינים, בגדים משומשים ומטענים לטלפונים. ילדים עוזרים להורים למכור, והמוכרים מרוויחים ביום רק מעט כסף. אין להם ביטוח בריאות, ואם הם חולים – הם לא מרוויחים כלום.

עשר דקות הליכה משם נפתח מרכז קניות חדש וממוזג. יש בו חנויות יוקרה של בגדים ותכשיטים, בתי קפה ומגרש חנייה גדול. רוב תושבי העיר העתיקה אינם יכולים לקנות שם, וחלקם עובדים בו בניקיון ובשמירה. העירייה מתכננת להרחיב את הכביש למרכז הקניות – ולשם כך לפנות חלק מהדוכנים.

6 ✍️ ענו על השאלות על מקרה הבוחן.

1. תארו שני הבדלים בין השוק לבין מרכז הקניות.

תשובה: למשל: בשוק – מסחר קטן ולא רשמי, צפיפות, הכנסה נמוכה ובלי ביטוח; במרכז הקניות – חנויות יוקרה, מיזוג, קונים עשירים ועבודה מסודרת יותר. גם הקונים שונים.

2. השתמשו בשאלות הגאוגרף: איפה נמצא הפער? למה נוצר? מה ההשלכות?

תשובה: איפה – בעיר גדולה, בין העיר העתיקה למרכז הקניות החדש. למה – הבדלים בהכנסה, בהשכלה ובהשקעה של בעלי הון. השלכות – חלק מהתושבים לא נהנים מהפיתוח, ואף עלולים לאבד את מקום הפרנסה (פינוי הדוכנים).

3. האם לדעתכם הרחבת הכביש תצמצם את הפער או תגדיל אותו? נמקו.

תשובה: תשובה מנומקת. למשל: תגדיל – הרוכלים יאבדו את פרנסתם; תצמצם – אם ייבנה להם שוק מסודר ויהיו מקומות עבודה חדשים.

7 קראו את שלושת הקולות מן העיר וענו.

מגוון נקודות מבט

מוכרת תבלינים בשוק

"הדוכן הזה עובר במשפחה שלנו שלושה דורות. אם יפנו אותנו – איך נאכיל את הילדים?"

מנהל במרכז הקניות

"המרכז נותן עבודה למאות אנשים ומביא תיירים לעיר. כביש רחב יעזור לכולם להגיע."

תלמידה מהעיר העתיקה

"אני אוהבת לטייל במרכז הקניות, אבל אני רק מסתכלת. אני רוצה שגם לשוק שלנו יהיו מים זורמים ושירותים נקיים."

1. במה שונה נקודת המבט של המוכרת מזו של המנהל?

תשובה: המוכרת חושבת על פרנסת המשפחה ועל המסורת; המנהל חושב על פיתוח, תעסוקה ותיירות.

2. הציעו פתרון אחד שמתחשב בשלושת הקולות.

תשובה: למשל: לבנות לשוק מבנה מסודר עם מים ושירותים בקרבת הכביש החדש, ולשלב את הרוכלים כחלק מאטרקציה תיירותית.

8 השלימו את שרשרת הסיבה והתוצאה: איך פער בהכנסה הופך לפער במרחב?

סיבה ותוצאה

משפחה מרוויחה שכר נמוך ← **היא יכולה לשלם רק על דירה זולה בשכונה מרוחקת** ← בשכונה יש מעט תחבורה ציבורית ומעט שירותים ← **קשה להגיע למקומות עבודה טובים, ללימודים ולבית החולים** ← **ההכנסה נשארת נמוכה והפער בין השכונות נשמר ואף גדל**

9 בחרו שני מקומות שאתם מכירים (שתי שכונות, שני יישובים או שתי מדינות). כתבו פסקה שמשווה ביניהם לפי שני תבחינים לפחות, ונסו להסביר מה גרם לפער.

כתיבה וטיעון

תשובה: פסקה שמציגה שני מקומות, לפחות שני תבחינים להשוואה (למשל תחבורה, שירותים, דיור), תיאור ברור של הפער והסבר אפשרי לסיבה.

רמה	מה מחפשים
מצוין	שני תבחינים או יותר, השוואה ברורה, הסבר לסיבת הפער ושימוש במושג מהפרק.
טוב	השוואה לפי תבחין אחד או שניים, הסבר חלקי לסיבה.
בסיסי	תיאור של מקום אחד או השוואה כללית בלי תבחינים.

כרטיס יציאה – פרק 1: "פערים מדברים": מבט על הפערים במרחב

שם: _____

1. פער אחד במרחב שראיתי השבוע בסביבה שלי:
2. תבחין אחד שאפשר להשוות לפיו בין מקומות:
3. שאלת גאוגרף אחת שהייתי רוצה לחקור:

מה מחפשים: דוגמה אמיתית לפער (תחבורה, דיור, שירותים); תבחין מתאים; שאלה שמתחילה באיפה/למה/מה ההשלכות.

למורה – פרק 1

חלוקת זמן מוצעת: פתיחה בתמונות של פערים – 10 דק׳ · קריאה וחלק א׳ – 15 דק׳ · חלק ב׳ – 20 דק׳ · חלק ג׳ וכרטיס יציאה – 45 דק׳ (שיעור כפול; לפי התוכנית – שעה אחת, אפשר לבחור חלקים).

מיומנויות: השוואה – בין אוכלוסיות ותחומים שונים, הבנת מטרת ההשוואה · ״שאלות הגאוגרף״ · מגוון נקודות מבט · סיבה ותוצאה

טיפים להפעלה:

- התוכנית ממליצה להמחיש פערים בתמונות ובנתונים: הציגו זוגות תמונות (שוק ומרכז קניות, שביל עפר וכביש מהיר) ובקשו לנסח מה הפער.
- הדגישו את מטרת ההשוואה: לא ״מי טוב יותר״, אלא להבין מה שונה, למה ומה ההשלכות.
- הנתונים בדיאגרמה ובמפה הם לדוגמה – זו הזדמנות לשאול: איך הייתם בודקים נתונים אמיתיים?
- בשאלות על השכונה של התלמידים שמרו על רגישות: אפשר לבחור מקומות שאינם המקום שבו התלמיד גר.

תפיסות שגויות נפוצות:

- ״עניים כי הם לא עובדים קשה״ – הראו שבסדנת יזע עובדים שעות רבות מאוד בשכר נמוך; הפער נובע מגורמים רבים.
- ״פערים יש רק בין מדינות״ – המפה של העיר נהרית מראה פערים גם בתוך עיר אחת.
- בלבול בין שונות טבעית (תבליט, אקלים) לבין אי שוויון חברתי־כלכלי – פריט ההקפה עוסק בכך.

פרק 2

מודדים פיתוח: מדדים ורצף הפיתוח

איך יודעים אם מדינה מפותחת? תוחלת חיים, תמ"ג לנפש, קרוא וכתוב – ואינדקס הפיתוח

שם: _____ כיתה: _____ תאריך: _____

בפרק הזה נלמד:

- להכיר מדדי פיתוח דמוגרפיים, כלכליים, של חברה ורווחה ושל תשתיות
- להשוות בין מדינות לפי מדדים ולהסיק מסקנות על רמת הפיתוח שלהן
- להבין את רצף רמות הפיתוח ואת המדד המשולב – אינדקס הפיתוח
- לזהות מצבים שבהם המדדים אינם מתאימים זה לזה, כמו במדינות הנפט

קוראים ומבינים: מדחום למדינה

כשרופאה רוצה לדעת אם מישהו בריא, היא לא מסתפקת בבדיקה אחת. היא מודדת חום, לחץ דם ודופק. כך גם גאוגרפים: כדי לדעת מהי רמת הפיתוח של מדינה, הם משתמשים בכמה מדדי פיתוח. כל מדד הוא מספר שמתאר תחום אחד בחיים – בריאות, כלכלה, חינוך או תשתיות. רק כשמסתכלים על כמה מדדים יחד, מקבלים תמונה מלאה.

מדדים דמוגרפיים עוסקים באוכלוסייה: תוחלת חיים (כמה שנים חיים בממוצע), שיעור תמותת תינוקות, שיעור ילודה, שיעור תמותה ושיעור הריבוי הטבעי – ההפרש בין הילודה לתמותה. מדד כלכלי חשוב הוא תוצר מקומי גולמי (תמ"ג) לנפש: שווי כל הסחורות והשירותים שהמדינה מייצרת בשנה, מחולק במספר התושבים. ככל שהוא גבוה יותר, המדינה עשירה יותר.

מדדי חברה ורווחה מראים אם לאנשים יש תנאים לחיים טובים: שיעור יודעי קרוא וכתוב, מספר נפשות לרופא אחד ונגישות למי שתייה נקיים. מדדי תשתיות, טכנולוגיה ותקשורת בודקים, למשל, כמה אחוזים מהאוכלוסייה משתמשים באינטרנט, מהי רמת המינוע (כמה כלי רכב יש לכל אלף תושבים) וכמה אנרגיה צורך כל תושב. כל המדדים האלה מספרים לנו עד כמה קל לאנשים לחיות, ללמוד ולהתפרנס.

יש מדד משולב שמחבר כמה תחומים יחד: אינדקס הפיתוח של האו"ם. הוא משלב תוחלת חיים, שנות לימוד והכנסה לנפש, ונע בין 0 ל־1. בדוח שפורסם ב־2025 (נתוני 2023) הובילה איסלנד עם 0.972, ישראל דורגה במקום ה־27 עם 0.919, ובתחתית הרשימה נמצאה דרום סודן עם 0.388. בעזרת המדד אפשר לסדר את המדינות על רצף: ממדינות תת־מפותחות, דרך פחות מפותחות ומפותחות, ועד מפותחות מאוד.

חשוב לזכור: "מדינות מתפתחות" הוא שם כולל למדינות הפחות מפותחות ולמדינות התת־מפותחות. לפעמים המדדים "לא מסכימים" זה עם זה. בחלק ממדינות הנפט, למשל, התמ"ג לנפש גבוה מאוד בזכות מכירת נפט, אבל שיעור הילודה גבוה יחסית למדינות עשירות אחרות. לכן מדד אחד לבדו עלול להטעות, ולכן משווים תמיד לפי כמה מדדים יחד.

מושגי מפתח

מדדי פיתוח: נתונים מספריים שבעזרתם משווים בין מדינות ובודקים את רמת הפיתוח שלהן.

תוחלת חיים: מספר השנים הממוצע שאדם צפוי לחיות מיום היוולדו.

שיעור תמותת תינוקות: כמה תינוקות מכל אלף שנולדים מתים לפני גיל שנה.

שיעור הריבוי הטבעי: ההפרש בין שיעור הילודה לשיעור התמותה, לרוב לכל אלף תושבים.

תוצר מקומי גולמי (תמ"ג) לנפש: שווי כל מה שמדינה מייצרת בשנה, מחולק במספר התושבים.

המדד המשולב – אינדקס הפיתוח: מדד שמחבר בריאות, השכלה והכנסה למספר אחד בין 0 ל־1.

חלק א׳: מכירים את המדדים

נכיר את ״ארגז הכלים״ של הגאוגרפים – המדדים – ונקרא דירוג אמיתי של המדד המשולב.

1 הקיפו את התשובה הנכונה.

1. במדינה מסוימת שיעור הילודה 30 לאלף ושיעור התמותה 8 לאלף. מהו שיעור הריבוי הטבעי?

א) 38 לאלף
ב) 22 לאלף
ג) 30 לאלף
ד) 8 לאלף

✔ ריבוי טבעי = ילודה פחות תמותה: 30 – 8 = 22 לאלף.

2. איזה מדד שייך לתחום ״חברה ורווחה״?

א) שיעור יודעי קרוא וכתוב
ב) רמת המינוע
ג) תמ״ג לנפש
ד) שיעור הילודה

✔ קרוא וכתוב מתאר חינוך ורווחה; מינוע – תשתיות; תמ״ג – כלכלה; ילודה – דמוגרפיה.

3. מה מלמד מספר גבוה מאוד של נפשות לרופא אחד?

א) שיש עודף רופאים
ב) ששירותי הבריאות זמינים מאוד
ג) שיש מחסור ברופאים ורמת הפיתוח כנראה נמוכה
ד) שתוחלת החיים גבוהה

✔ כשרופא אחד אחראי על אנשים רבים מאוד, קשה לקבל טיפול – סימן לרמת פיתוח נמוכה.

4. אילו מדינות נכללות בשם ״מדינות מתפתחות״?

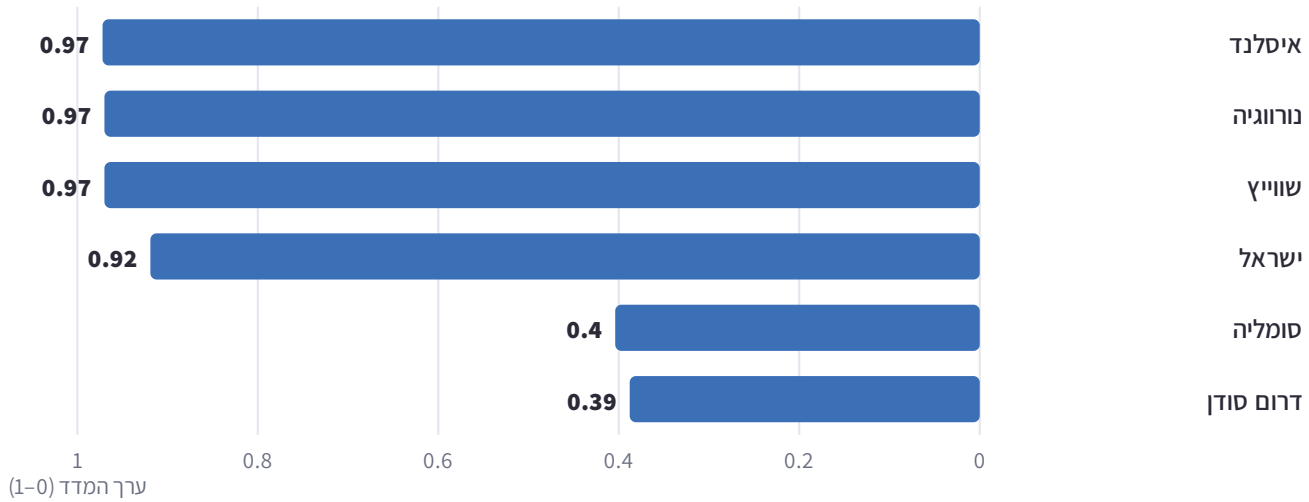
א) רק המדינות המפותחות מאוד
ב) המדינות הפחות מפותחות והמדינות התת־מפותחות
ג) רק מדינות הנפט
ד) כל המדינות באירופה

✔ לפי ההגדרה, ״מדינות מתפתחות״ כולל את הפחות מפותחות ואת התת־מפותחות.

2 קראו את הדיאגרמה וענו.

קריאת תרשים

אינדקס הפיתוח: שלוש המובילות, ישראל ושתי האחרונות

ישראל במקום ה־27 מתוך 193 מדינות; דרום סודן במקום האחרון.

מקור: נתונים בינלאומיים, 2023 (פורסם ב־2025), מדד בין 0 ל־1

1. איזו מדינה דורגה ראשונה ומה ערך המדד שלה?

תשובה: איסלנד – 0.972.

2. מה ההפרש בין ערך המדד של איסלנד לזה של דרום סודן?

תשובה: 0.972 − 0.388 = 0.584.

3. היכן ממוקמת ישראל ברצף רמות הפיתוח? נמקו בעזרת הנתון.

תשובה: ישראל מפותחת מאוד: ערך של 0.919, קרוב לראש הרשימה (מקום 27 מתוך 193).

4. אילו שלושה תחומים מחבר המדד המשולב? למה זה עדיף על מדד אחד?

תשובה: תוחלת חיים (בריאות), שנות לימוד (השכלה) והכנסה לנפש. כך התמונה מלאה יותר ומדד אחד לבדו לא מטעה.

חלק ב׳: משווים בין מדינות – ומגלים הפתעה

בטבלה ארבע מדינות דמיוניות. השוו ביניהן לפי כמה מדדים ומקמו אותן על רצף הפיתוח.

3 קראו את הטבלה וענו.

קריאת טבלה

מדדי פיתוח בארבע מדינות

נתונים לדוגמה

מדינה	תמ״ג לנפש ($)	תוחלת חיים (שנים)	תמותת תינוקות (לאלף)	ילודה (לאלף)	תמותה (לאלף)
מדינה א׳	55,000	83	3	10	9
מדינה ב׳	9,000	72	20	18	7
מדינה ג׳	900	58	70	38	12
מדינה ד׳	48,000	77	8	30	2

נתונים לדוגמה של מדינות דמיוניות.

1. חשבו את שיעור הריבוי הטבעי בכל אחת מהמדינות.

תשובה: א׳: 9−1=10; ב׳: 7−18=11; ג׳: 12−38=26; ד׳: 2−30=28 (לאלף).

2. סדרו את המדינות על רצף הפיתוח, מהמפותחת ביותר לפחות מפותחת. נמקו.

תשובה: א׳ (מפותחת מאוד), ד׳, ב׳, ג׳ (תת־מפותחת). לפי תמ״ג, תוחלת חיים ותמותת תינוקות. אפשר לקבל גם ד׳ במקום שני עם הסבר.

3. איזו מדינה כנראה מדינת נפט? אילו שני מדדים ״לא מסתדרים״ בה?

תשובה: מדינה ד׳: תמ״ג לנפש גבוה מאוד (כמו מדינה מפותחת), אבל שיעור ילודה גבוה (30 לאלף, כמו מדינה פחות מפותחת).

4. למה שיעור התמותה במדינה א׳ (9) גבוה מזה של מדינה ב׳ (7), אף שהיא מפותחת יותר?

תשובה: במדינה א׳ יש הרבה קשישים בזכות תוחלת חיים ארוכה, ולכן בכל שנה מתים יותר אנשים יחסית. זו דוגמה למדד שקשה לפרש לבדו.

4 השלימו את הטבלה: לכל סוג מדד – דוגמה, ומה צפוי במדינה מפותחת מאוד ובמדינה תת־מפותחת.

השוואה

סוג המדד	דוגמה למדד	במדינה מפותחת מאוד	במדינה תת־מפותחת
דמוגרפי	תמותת תינוקות	נמוכה	**גבוהה**
כלכלי	**תמ״ג לנפש**	**גבוה**	נמוך

סוג המדד	דוגמה למדד	במדינה מפותחת מאוד	במדינה תת־מפותחת
חברה ורווחה	**קרוא וכתוב / נפשות לרופא / מי שתייה**	**כמעט כולם יודעים קרוא וכתוב; מעט נפשות לרופא**	**שיעור נמוך של יודעי קרוא וכתוב; הרבה נפשות לרופא**
תשתיות וטכנולוגיה	משתמשי אינטרנט	**שיעור גבוה**	**שיעור נמוך**

מה הכלל שאפשר להסיק מהטבלה? ומדוע לפי התוכנית משווים תמיד לפי כמה מדדים?

תשובה: ככל שהמדינה מפותחת יותר – מדדי הבריאות, ההשכלה, הכלכלה והתשתיות טובים יותר. משווים לפי כמה מדדים כי לעיתים יש חוסר התאמה ביניהם (כמו במדינות הנפט), ומדד אחד עלול להטעות.

5 הקיפו את המדדים שבהם מספר גבוה מעיד בדרך כלל על רמת פיתוח גבוהה.

מיון

תוחלת חיים | שיעור תמותת תינוקות | **תמ"ג לנפש** | מספר נפשות לרופא | **שיעור יודעי קרוא וכתוב**

שיעור ילודה | **משתמשי אינטרנט** | **צריכת אנרגיה לנפש**

הסבר: גבוה = מפותח: תוחלת חיים, תמ"ג לנפש, קרוא וכתוב, משתמשי אינטרנט, צריכת אנרגיה. בתמותת תינוקות, נפשות לרופא וילודה – מספר נמוך מעיד על פיתוח גבוה.

חלק ג': מדינות הנפט – כשהמדדים לא מסכימים

נבחן מקרה שבו מדד כלכלי אחד מספר סיפור אחד, ומדדים אחרים מספרים סיפור אחר.

מקרה בוחן

עשירות בנפט – ומה עם השאר?

מדינות הנפט במפרץ הפרסי (מקרה לדוגמה)

לפני כמה עשורים, באזור מדברי ליד המפרץ הפרסי, חיו רוב התושבים מדיג, מגידול גמלים ומצלילה לפנינים. אחרי שהתגלו מאגרי נפט גדולים, המדינות החלו למכור נפט לכל העולם. בתוך זמן קצר קמו ערים מודרניות עם גורדי שחקים, כבישים רחבים, בתי חולים ונמלי תעופה גדולים, והתמ"ג לנפש זינק.

אבל לא כל המדדים השתנו באותו קצב. בחלק מהמדינות האלה שיעור הילודה נשאר גבוה יחסית למדינות עשירות אחרות, בין השאר בגלל מסורת של משפחות גדולות. חלק גדול מהעבודה נעשה בידי עובדים זרים שמגיעים ממדינות אחרות. לכן כשבודקים רק את התמ"ג, המדינות נראות מפותחות מאוד; כשבודקים מדדים נוספים – התמונה מורכבת יותר.

6 ענו על השאלות על מקרה הבוחן.

1. איזה מדד השתנה מהר במיוחד אחרי גילוי הנפט, ואיזה מדד השתנה לאט?

תשובה: התמ"ג לנפש זינק מהר; שיעור הילודה השתנה לאט ונשאר גבוה יחסית.

2. נסחו כלל: מה מלמד המקרה על השימוש במדד אחד בלבד?

תשובה: מדד אחד, גם אם הוא חשוב כמו התמ"ג, אינו מספיק כדי לקבוע רמת פיתוח; צריך לבדוק כמה מדדים ולשים לב לחוסר התאמה ביניהם.

7 שלושה מומחים מתווכחים: איזה מדד הכי חשוב כדי לדרג מדינות?

מגוון נקודות מבט

כלכלנית

"התמ"ג לנפש הוא הכי חשוב. כשיש כסף, אפשר לבנות בתי חולים ובתי ספר."

רופא

"אני בודק תוחלת חיים ותמותת תינוקות. הם מראים אם אנשים באמת חיים טוב, לא רק כמה כסף יש למדינה."

מורה

"בלי לדעת קרוא וכתוב אי אפשר להתקדם. השכלה היא המפתח לכל השאר."

1. בחרו אחד הקולות והסבירו מה החולשה של המדד שהוא או היא מציעים, אם משתמשים רק בו.

תשובה: למשל: תמ"ג – לא מראה אם העושר מתחלק בין כל התושבים (מדינות הנפט); תוחלת חיים – לא מראה הכנסה; קרוא וכתוב – לא מראה בריאות או תשתיות.

2. איך המדד המשולב "מפשר" בין שלושת הקולות?

תשובה: הוא מחבר בריאות (תוחלת חיים), השכלה (שנות לימוד) והכנסה לנפש – כלומר את שלושת התחומים יחד.

8 השלימו את שרשרת הסיבה והתוצאה במדינת נפט.

סיבה ותוצאה

התגלו מאגרי נפט גדולים ← המדינה מוכרת נפט ומרוויחה הרבה כסף ← **התמ"ג לנפש עולה מאוד** ← **המדינה בונה בתי חולים, מתקני מים ובתי ספר** ← **תמותת התינוקות יורדת ותוחלת החיים עולה – אבל הילודה נשארת גבוהה יחסית**

9 אתם צוות שבונה מדד פיתוח משולב משלכם. בחרו שלושה מדדים מהפרק שהייתם מכניסים אליו, והסבירו למה בחרתם בכל אחד ומה הוא מוסיף לתמונה.

כתיבה וטיעון

תשובה: שלושה מדדים מתחומים שונים (למשל תוחלת חיים, קרוא וכתוב, משתמשי אינטרנט), הסבר מה כל אחד מודד, ונימוק למה השילוב שלהם נותן תמונה טובה יותר ממדד אחד.

רמה	מה מחפשים
מצוין	שלושה מדדים משלושה תחומים שונים, הסבר נכון לכל מדד ונימוק לשילוב.
טוב	שלושה מדדים, אך חלקם מאותו תחום או שההסבר חלקי.
בסיסי	רשימת מדדים בלי הסבר או עם הסבר שגוי.

כרטיס יציאה – פרק 2: מודדים פיתוח: מדדים ורצף הפיתוח

שם: _____

1. מדד פיתוח אחד שבו מספר נמוך הוא סימן טוב:
2. מהו המדד המשולב, במשפט אחד:
3. למה מדינות הנפט "מבלבלות" את המדדים?

מה מחפשים: תמותת תינוקות / נפשות לרופא / ילודה; מדד שמחבר בריאות, השכלה והכנסה; תמ"ג גבוה לצד ילודה גבוהה.

למורה – פרק 2

חלוקת זמן מוצעת: פתיחה "מדחום למדינה" – 10 דק׳ · קריאה וחלק א׳ – 20 דק׳ · חלק ב׳ – 25 דק׳ · חלק ג׳ וכרטיס יציאה – 35 דק׳ (שיעור כפול; כדאי להמשיך בשיעור נוסף על המשימה בחלק ג׳).

מיומנויות: עריכת השוואה והסקת מסקנות · הבנת המדדים והקשר בינם לבין רמת הפיתוח · הבנת הרצף · יישום כלל (מדינות הנפט) · מגוון נקודות מבט · סיבה ותוצאה

טיפים להפעלה:

- לפי התוכנית, הכרת המדדים היא לשם השוואה – אין צורך לשנן ערכים. תנו לתלמידים להשתמש בטבלה כ"כרטיס עזר".
- נתוני המדד המשולב בדיאגרמה אמיתיים (נתוני 2023, פורסמו ב־2025). אפשר להראות לתלמידים איך מוצאים נתונים עדכניים ולדון במהימנות מקורות.
- הדגישו את המונחים לפי ההגדרות החדשות: מפותחות מאוד, מפותחות, פחות מפותחות, תת־מפותחות; "מתפתחות" = פחות מפותחות + תת־מפותחות.
- שאלת שיעור התמותה במדינה א׳ היא שאלת אתגר – היא מכינה את הדיון על מבנה גילים ביחידה 4.

תפיסות שגויות נפוצות:

- "תמותה גבוהה = מדינה ענייה" – במדינות מפותחות עם הרבה קשישים שיעור התמותה יכול להיות גבוה; השתמשו בתמותת תינוקות כמדד טוב יותר.
- "מדינה עשירה = כולם עשירים" – תמ"ג לנפש הוא ממוצע ואינו מראה איך העושר מתחלק.
- בלבול בין ריבוי טבעי לגידול אוכלוסייה – גידול האוכלוסייה כולל גם הגירה; הריבוי הטבעי הוא רק ילודה פחות תמותה.

פרק 3

עולם מפותח ופחות מפותח: יחסי תלות

מחקר כאן וייצור שם, עובדים שנודדים, רווחים שעוברים, סחר וסיוע – מי תלוי במי?

שם: _____ כיתה: _____ תאריך: _____

בפרק הזה נלמד:

- להסביר מהם יחסי תלות בין מדינות מפותחות למדינות פחות מפותחות
- לתאר את פיצול פעילות התאגידים: מחקר ופיתוח במפותחות וייצור בפחות מפותחות
- להכיר את תפקידם של הגירת עובדים, העברת רווחים, סחר וסיוע
- לבנות טיעון "בעד" ו"נגד" ולנהל דיון מכבד

קוראים ומבינים: חוט אחד, שני קצוות

חשבו על חולצה פשוטה. העיצוב שלה נעשה במשרד מודרני בעיר גדולה במדינה מפותחת. הכותנה גדלה בשדות של מדינה פחות מפותחת, והתפירה נעשתה במפעל במדינה אחרת, שבה השכר נמוך מאוד. בסוף החולצה נמכרת בחנות במדינה מפותחת. כך נוצר "חוט" שמחבר מדינות רבות – אבל לא כולן מרוויחות ממנו באותה מידה. מי מרוויח הכי הרבה? נגלה בפרק.

תאגידים בין־לאומיים מפצלים את הפעילות שלהם בין מקומות שונים. מחקר ופיתוח – המצאת מוצרים חדשים, עיצוב ותכנון – נעשים בדרך כלל במדינות מפותחות, שבהן יש אוניברסיטאות, מדענים ומהנדסים. הייצור עצמו עובר לעיתים קרובות למדינות פחות מפותחות, שבהן העבודה זולה. רוב הרווחים עוברים בחזרה למטה התאגיד, במדינה המפותחת. כך נוצר פער בין מקום שבו "חושבים" למקום שבו "עושים".

גם אנשים נעים בין המדינות. עובדים זרים עוזבים מדינות פחות מפותחות כדי לעבוד במדינות מפותחות, בחקלאות, בבנייה ובטיפול בקשישים. הם שולחים חלק מהשכר למשפחות שלהם, והכסף הזה עוזר לבנות בתים ולשלם על לימודים. מנגד, לפעמים דווקא אנשים מוכשרים ומשכילים עוזבים, והמדינה שלהם מאבדת את הידע שלהם. לתופעה הזו קוראים "בריחת מוחות".

גם הסחר אינו שוויוני. מדינות פחות מפותחות מוכרות בעיקר חומרי גלם ותוצרת חקלאית – קפה, כותנה, מחצבים – במחירים נמוכים יחסית. הן קונות מהמדינות המפותחות מוצרים מעובדים ומתקדמים במחירים גבוהים. כשמחיר הקפה בעולם יורד, מדינה שתלויה בו נפגעת מאוד. מצב כזה נקרא יחסי "שולט" ו"נשלט": צד אחד קובע, והצד האחר תלוי בהחלטותיו.

כדי לצמצם את הפערים, מדינות מפותחות וארגוני סיוע בין־לאומיים שולחים כסף, מזון, ציוד ומומחים. ישראל, למשל, משתפת מדינות אחרות בידע שלה בחקלאות, כמו השקיה בטפטוף, ושולחת צוותים רפואיים לאזורי אסון. לפי גישה זו, סיוע טוב לא רק נותן "דג", אלא מלמד "לדוג" – כך שהמדינה תוכל לעמוד בעתיד ברשות עצמה.

מושגי מפתח

יחסי תלות: מצב שבו מדינה אחת צריכה מדינה אחרת או תאגיד כדי להתקיים ולהתפתח, ולכן תלויה בהחלטותיהם.

תאגיד בין־לאומי: חברה גדולה שפועלת בכמה מדינות: יש לה מטה במדינה אחת וסניפים ומפעלים במדינות אחרות.

ארגוני סיוע: ארגונים שעוזרים למדינות ולאנשים במצוקה במזון, בתרופות, בכסף ובידע.

מחקר ופיתוח: עבודה של מדענים ומהנדסים שממציאים, מעצבים ומשפרים מוצרים וטכנולוגיות.

עובדים זרים: אנשים שהגיעו ממדינה אחרת כדי לעבוד, בדרך כלל לתקופה מוגבלת.

חלק א': מי עושה מה, ואיפה?

נעקוב במפה אחרי התנועות שמחברות בין העולם המפותח לעולם הפחות מפותח.

1 הקיפו את התשובה הנכונה.

1. היכן נעשה בדרך כלל המחקר והפיתוח של תאגיד בין־לאומי?

א. במדינות פחות מפותחות, כי שם העבודה זולה
ב. במדינות מפותחות, שבהן יש מדענים ומהנדסים
ג. באמצע האוקיינוס
ד. רק במדינות הנפט

✔ מחקר ופיתוח דורשים השכלה גבוהה ואוניברסיטאות – הם מרוכזים במדינות מפותחות.

2. למה תאגידים מעבירים מפעלים למדינות פחות מפותחות?

א. כי שם השכר נמוך ועלויות הייצור זולות
ב. כי שם יש יותר אוניברסיטאות
ג. כי שם האקלים קר
ד. כי שם המוצרים נמכרים ביוקר

✔ הסיבה העיקרית היא עבודה זולה, שמורידה את עלות הייצור.

3. מה מתאר "העברת רווחי תאגידים"?

א. העובדים במפעל מקבלים את רוב הרווח
ב. רוב הרווח עובר ממדינת הייצור למטה התאגיד במדינה המפותחת
ג. הרווחים נתרמים לבתי ספר
ד. המדינה הפחות מפותחת קובעת את המחירים

✔ הרווח נוצר בייצור ובמכירה, אבל רובו זורם בחזרה למטה במדינה המפותחת.

4. מה ייצאו בעיקר מדינות פחות מפותחות?

א. מטוסים ותוכנות
ב. תרופות מתקדמות
ג. חומרי גלם ותוצרת חקלאית
ד. שירותי בנקאות

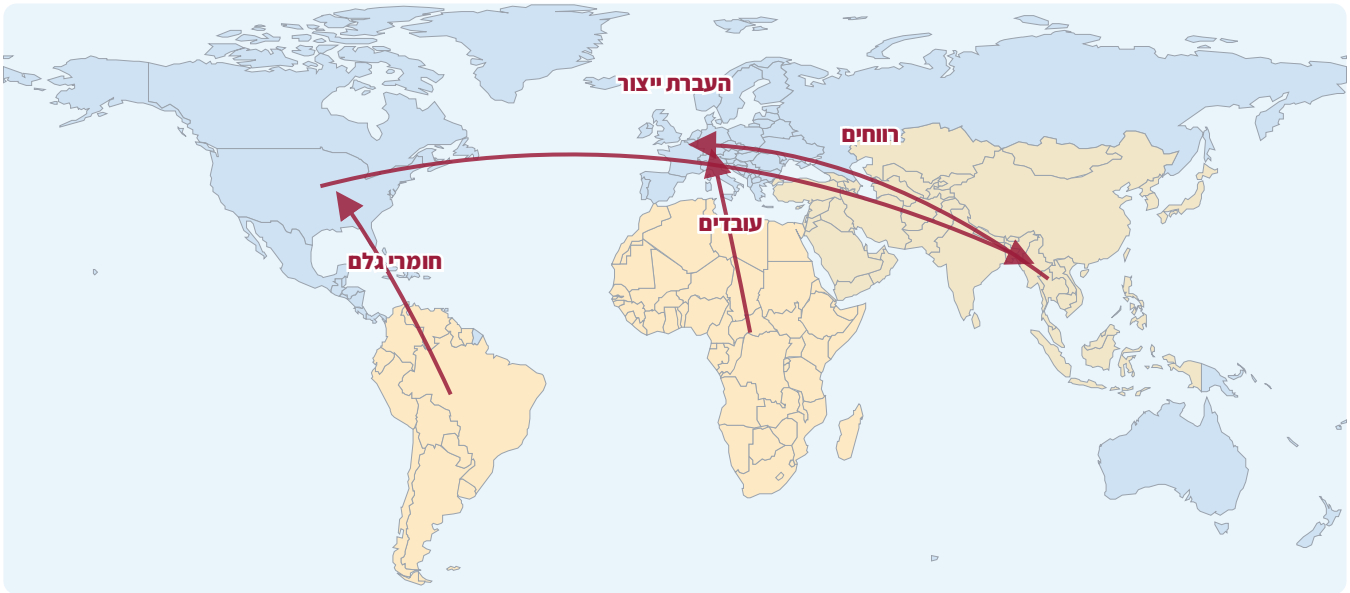
✔ מדינות פחות מפותחות מוכרות בעיקר חומרי גלם ותוצרת חקלאית, במחירים נמוכים יחסית.

2 התבוננו במפה וענו.

קריאת מפה

תנועות שיוצרות תלות

נתונים לדוגמה

בעיקר מפותחות: מטה, מחקר ופיתוח
בעיקר פחות מפותחות: ייצור וחומרי גלם
מגוון: גם מפותחות וגם פחות

מפה סכמטית: הצבעים והחצים ממחישים מגמות כלליות ואינם נתונים מדויקים.

1. לאן מצביע החץ "העברת ייצור", ולאן מצביע החץ "רווחים"? מה משמעות הכיוונים ההפוכים?

תשובה: הייצור עובר מצפון אמריקה לאסיה, והרווחים עוברים מאסיה לאירופה (למדינות המפותחות). כלומר העבודה נעשית במקום אחד והרווח הגדול נשאר במקום אחר.

2. איזו תנועה מתארים החצים "עובדים" ו"חומרי גלם"? כתבו לכל אחד משפט.

תשובה: עובדים – הגירת עובדים מאפריקה לאירופה, לעבודה במדינות מפותחות. חומרי גלם – מדרום אמריקה לצפון אמריקה, ייצוא חומרי גלם למדינות מפותחות.

3. למה אסיה מסומנת בצבע "מגוון"?

תשובה: כי באסיה יש גם מדינות מפותחות מאוד וגם מדינות פחות מפותחות; אי אפשר לסווג את כל היבשת בצבע אחד.

חלק ב': מי מרוויח מהחולצה?

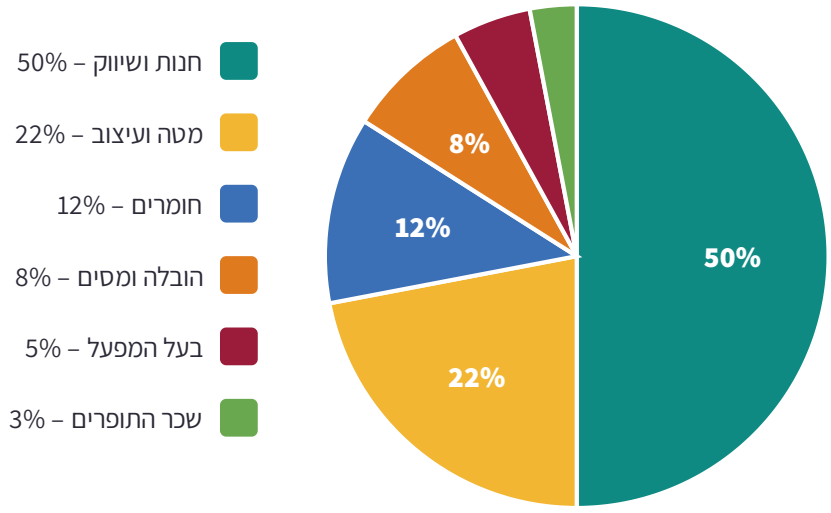
נפרק מחיר של מוצר אחד לחלקים, ונבדוק לאן הולך כל שקל.

3 התבוננו בדיאגרמה וענו.

קריאת תרשים

חולצה במחיר 100 ש"ח – לאן הולך הכסף?

נתונים לדוגמה

נתונים לדוגמה, מעוגלים, להמחשה בלבד.

1. כמה שקלים מתוך 100 מגיעים לתופרים? וכמה לחנות ולשיווק?

תשובה: 3 ש"ח לתופרים; 50 ש"ח לחנות ולשיווק.

2. "חנות ושיווק" ו"מטה ועיצוב" נמצאים בדרך כלל במדינה המפותחת. כמה אחוזים מהמחיר נשארים שם יחד?

תשובה: 50% + 22% = 72%.

3. מה מלמדת הדיאגרמה על יחסי "שולט" ו"נשלט"?

תשובה: רוב הכסף נשאר בידי מי שמעצב, משווק ומוכר במדינה המפותחת; מי שעושה את העבודה הפיזית במדינה הפחות מפותחת מקבל חלק קטן מאוד ותלוי בהזמנות של התאגיד.

4 ⚖️ השוו בין מדינה מפותחת למדינה פחות מפותחת בקשר ביניהן. השלימו את המשבצות הריקות.

השוואה

תבחין	מדינה מפותחת	מדינה פחות מפותחת
פעילות התאגיד במדינה	מטה, מחקר ופיתוח, שיווק	**ייצור, הרכבה, תפירה**
מה מייצאים בעיקר	**מוצרים מעובדים ומתקדמים, טכנולוגיה**	חומרי גלם ותוצרת חקלאית
תנועת עובדים	**קולטת עובדים זרים**	**עובדים יוצאים לעבוד בחו"ל ושולחים כסף הביתה**
רווחים	**רוב הרווחים מגיעים אליה**	חלק קטן מהרווח נשאר בה

על פי ההשוואה, מי תלוי במי? האם התלות היא רק בכיוון אחד? נמקו.

תשובה: המדינה הפחות מפותחת תלויה יותר: בהזמנות, בהשקעות ובמחירים שקובעות המפותחות. אבל יש גם תלות הפוכה – המדינות המפותחות צריכות חומרי גלם, ייצור זול ועובדים. זו תלות הדדית לא שוויונית.

5 ⭕ הקיפו את הפעילויות שנעשות בדרך כלל במדינות מפותחות.

מיון

מחקר ופיתוח של מוצר חדש | תפירת בגדים במפעל גדול | **הנהלת התאגיד** | כריית מחצבים

עיצוב ותכנון | הרכבת מכשירים בפס ייצור | **שיווק ופרסום**

הסבר: במפותחות: מחקר ופיתוח, הנהלה, עיצוב ותכנון, שיווק ופרסום. תפירה, כרייה והרכבה נעשות לרוב במדינות פחות מפותחות.

חלק ג': סיוע, הגירה וטיעון

נכיר מקרה של סיוע בידע, נקשיב לכמה דעות על הגירת עובדים ונכתוב טיעון משכנע.

מקרה בוחן

מים לטיפה האחרונה

📍 (מקרה לדוגמה)

בכפר באזור יבש במדינה תת־מפותחת, החקלאים היו תלויים בגשם. בשנים שחונות היבול נכשל, והמשפחות נזקקו למשלוחי מזון מבחוץ. צוות של אגרונומים מישראל, ביניהם מאיה ויוסף, הגיע לכפר ולימד את החקלאים להשקות בטפטוף – כל צמח מקבל מים ישירות לשורשים, בלי בזבוז.

בתחילה החקלאים חששו מהשיטה החדשה. אחרי עונה אחת היבול גדל, והכפר מכר עודפי ירקות בשוק של העיר הסמוכה. כמה צעירים מהכפר נשלחו להשתלמות והפכו למדריכים בכפרים השכנים. כשהצוות חזר הביתה, הידע נשאר בכפר.

6 ✍️ ענו על השאלות על מקרה הבוחן.

1. במה שונה הסיוע במקרה הזה ממשלוח של מזון?

תשובה: משלוח מזון עוזר לזמן קצר; כאן הועבר ידע (השקיה בטפטוף) שמאפשר לכפר לגדל מזון בעצמו לאורך זמן.

2. איך הסיוע הקטין את התלות של הכפר בגורמים מבחוץ?

תשובה: הכפר מגדל מספיק מזון ואף מוכר עודפים, הצעירים הפכו למדריכים, והידע נשאר במקום – כך הכפר פחות זקוק למשלוחי מזון.

3. "סיוע טוב מלמד לדוג" – הסבירו את המשפט בעזרת המקרה.

תשובה: במקום לתת "דג" (מזון), הצוות לימד "לדוג" (טכנולוגיה וידע), כך שהכפר יוכל לדאוג לעצמו.

7 קראו שלושה קולות על כניסת עובדים זרים למדינה מפותחת, וענו. שמרו על כבוד לכל הדעות.

מגוון נקודות מבט

עובד שהגיע ממדינה רחוקה

"אני עובד כאן בחקלאות ושולח כסף הביתה. בזכותו הילדים שלי לומדים, ואחי פתח חנות קטנה."

בעלת משק חקלאי

"בלי העובדים האלה אין מי שיקטוף את הפירות. הם חלק חשוב מהמשק שלי."

תושב מקומי

"אני מבין שצריך ידיים עובדות, אבל חשוב לי שגם לעובדים המקומיים יהיו עבודה ושכר הוגן."

1. כתבו טיעון אחד "בעד" וטיעון אחד "נגד" כניסת עובדים זרים, על סמך הקולות.

תשובה: בעד: העובדים ממלאים מחסור בידיים עובדות ומפרנסים את משפחותיהם במוצא. נגד/הסתייגות: חשש מפגיעה בעבודה או בשכר של עובדים מקומיים. (כל טיעון מנומק מתקבל.)

2. איך היה נראה דיון מכבד בין שלושתם? כתבו שני "כללי דיון".

תשובה: למשל: מקשיבים עד הסוף בלי להפריע; מתווכחים עם רעיונות ולא עם אנשים; מנמקים כל טענה.

8 השלימו את שרשרת הסיבה והתוצאה: מה קורה כשתאגיד מעביר ייצור למדינה פחות מפותחת?

סיבה ותוצאה

התאגיד מחפש עבודה זולה ← **הוא פותח מפעל במדינה פחות מפותחת** ← נוצרים מקומות עבודה, אך בשכר נמוך ← **רוב הרווחים עוברים למטה התאגיד במדינה המפותחת** ← **המדינה תלויה בתאגיד – ואם יעבור למדינה זולה יותר, עובדים רבים יאבדו את עבודתם**

9 כתבו טיעון: "פתיחת מפעלים של תאגידים בין־לאומיים במדינות פחות מפותחות – טובה למדינות האלה או לא?" כתבו: טענה, שני נימוקים, טענת נגד אחת ותשובה לטענת הנגד.

כתיבה וטיעון

תשובה: טענה ברורה; שני נימוקים מהפרק (למשל מקומות עבודה, העברת ידע / שכר נמוך, העברת רווחים, תלות); טענת נגד הוגנת ותשובה מנומקת.

רמה	מה מחפשים
מצוין	טענה ברורה, שני נימוקים מבוססים, טענת נגד הוגנת ותשובה משכנעת, שימוש במושגים.
טוב	טענה ונימוקים, אך טענת הנגד או התשובה חסרות או חלשות.
בסיסי	הבעת דעה בלי נימוקים או בלי התייחסות לצד השני.

כרטיס יציאה – פרק 3: עולם מפותח ופחות מפותח: יחסי תלות

שם: _____

1. דוגמה אחת לתלות של מדינה פחות מפותחת במדינה מפותחת:
2. דוגמה אחת לתלות בכיוון ההפוך:
3. מה הופך טיעון למשכנע?

מה מחפשים: למשל תלות בהזמנות של תאגיד או במחירי חומרי גלם; מפותחות תלויות בעובדים או בחומרי גלם; נימוקים, דוגמה ותשובה לטענת נגד.

למורה – פרק 3

חלוקת זמן מוצעת: פתיחה בפירוק החולצה – 10 דק׳ · קריאה וחלק א׳ – 20 דק׳ · חלק ב׳ – 20 דק׳ · חלק ג׳ (דיון וטיעון) וכרטיס יציאה – 40 דק׳ (שיעור כפול).

מיומנויות: טיעון – ״בעד״ ו״נגד״ · בחינה והערכה ביקורתית · פיתוח תרבות דיון · השוואה · מגוון נקודות מבט · סיבה ותוצאה

טיפים להפעלה:

- בקשו מהתלמידים לבדוק בתווית של פריט לבוש שלהם היכן יוצר, ולסמן על מפת העולם בכיתה – בלי לציין שמות מותגים.
- לפני הדיון על עובדים זרים קבעו יחד כללי דיון (״תרבות דיון״) והזכירו שמדובר באנשים – הדיון הוא על מדיניות, לא על קבוצות.
- לפי התוכנית כדאי להתייחס לתרומת ישראל למדינות פחות מפותחות ברפואה ובחקלאות – המקרה בחלק ג׳ הוא לדוגמה; אפשר להרחיב בתמונות של השקיה בטפטוף.
- הגירת עובדים תורחב ביחידה 4 – כאן מספיקה היכרות עם הקשר לתלות.

תפיסות שגויות נפוצות:

- ״הסיוע תמיד פותר את הבעיה״ – דונו בהבדל בין סיוע חירום קצר לבין העברת ידע לטווח ארוך.
- ״המפעל רק מנצל״ או ״המפעל רק עוזר״ – עודדו את התלמידים לראות גם יתרונות וגם מחירים.
- ״כל אסיה ענייה״ – המפה מסמנת את אסיה כמגוונת; תנו דוגמאות למדינות מפותחות מאוד באסיה.